NESİLLER ARASI ADALET PRENSİBİNE UYGUN ANAYASA

A CONSTITUTION RESPECTING THE PRINCIPLE OF INTERGENERATIONAL JUSTICE

Refia KAYA*

Öz

İnsanlık, gelecek nesillerin refahı ve sağlığı açısından kaygılandırıcı olaylarla yüzleşmektedir. Dolayısıyla birçok politikada nesiller arası adalet prensibinin daha fazla ciddiye alındığı görülmektedir. Bu bağlamda makale, nesiller arası adalet prensibine uygun bir anayasanın içeriğinin nasıl olması gerektiğine ilişkin temel unsurları bir araya getirerek tartışmaya açmaktadır. Görüşleri somutlaştırmak adına Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ilgili maddeleri üzerinden düzenlemeler önerilmektedir. Makale, literatürü ve uluslararası metinleri şekillendiren nesiller arasında ekonomik kaynak paylaşımının nasıl yapılması gerektiği kaygısının yanında anayasa ekseninde daha mühim görülebilecek genç ve gelecek nesillerin özerkliğinin ve onların önceliklerinin temsilinin nasıl olması gerektiği kaygısı üzerinden anayasa incelemesi yapmayı amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde anayasanın başlangıç kısmının mahiyeti, değiştirilemez maddeler bağlamında anayasanın katılığı ve adil bir temsil için mühim olan seçme ve seçilme hakkı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Nesiller arası adalet, anayasa, sürdürülebilirlik, anayasanın katılığı, genç ve gelecek nesillerin özerkliği*

Abstract

Humanity is in a state that raises serious concerns about the welfare and health of young and future generations. Hence, more and more policies now take the principle of intergenerational justice seriously. This article discusses what a constitution respecting the principle of intergenerational justice would entail. To make the arguments concrete enough, the article goes through the current Turkish Constitution to suggest amendments and to show why these amendments would be necessary. Moreover, this article does not only aim to elaborate on how to share resources among generations, which dominate academic literature and international documents. But also to address the issue of autonomy of young and future generations and the representation of their priorities, which can be is more directly relevant to constitutional law. To this aim, the preamble of the constitution, constitutional rigidity, and political representation of young and future generations are addressed in addition to sustainable development principle.

* Doktor Öğretim Üyesi. Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, refiakaya@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6434-3887

Geliş Tarihi: 18.03.2022
Kabul Tarihi: 22.04.2022

Keywords: *Intergenerational justice, constitution, sustainability, constitutional rigidity, the autonomy of young and future generations*

Extended Abstract

Introduction

The principle of intergenerational justice guides the attempts to protect the rights of young and future generations and this principle has been inspiring many policies. For example, environmental sustainability is considered an inseparable part of any policy about economic development. This article aims to draw attention to the potential of the principle of intergenerational justice to guide policymakers with regard to the issues including and beyond the economic and environmental concerns. In this regard, this article discusses how the principle of intergenerational justice can inspire constitutions, which are the core legal documents that can ensure that young and future generations are taken seriously by the state in every related policy. There is no doubt that an intergenerational justice-friendly constitution would help promote the rights of young and future generations.

To this aim, the article first introduces the principle of intergenerational justice and how this principle has been guiding international legal documents. The following sections of the article discuss how the various parts of the constitutions in general and specifically the Constitution of the Republic of Turkey (Turkish Constitution) can be structured in an intergenerational-friendly way. Due to limitations not all relevant parts of the constitution are discussed. Although there are many potential issues that can be discussed, which are mentioned in the article, particular attention is paid to the following issues: the preamble of the constitution, constitutional rigidity, representation of young and future generations, and sustainable development policies.

The Principle of Intergenerational Justice and International Documents

The theory of intergenerational justice develops that to maintain the integrity of the relationship between the planet and humanity, each generation should have certain obligations towards the next. Due to the ambiguity of the concept, there are mainly two issues to be deliberated on related to our responsibilities toward future generations: how to characterize these responsibilities and how to determine their boundaries. Firstly, the recognition of our responsibilities as “rights” and promoting the interests of future generations within the context of any theory of justice has been a controversial issue in contemporary doctrine especially due to certain challenges such an attribution brings about. Secondly, we need to take into

consideration that the boundaries of our responsibilities may vary according to the theory we adopt. The main concern here is to determine how much to transfer to future generations, i.e. what is their share of our current resources? This article explained the main debates on these questions.

The article shows that both the academic literature and the international documents mostly focus on economic and environmental rights. For example, the 1972 Stockholm Conference on the Human Environment was the foremost international arena to introduce a concern for justice to wards future generations. It was accepted that we have a responsibility to "protect and improve" the environment for both present and future generations. This idea is confirmed through many agreements including but not limited to the international agreements concluded in the 1992 Rio Conference on Environment and Development and the 2015 Paris agreement.

The article notes that from a constitutional perspective, the social, cultural, civil and political rights of young and future generations are as important as their economic and environmental rights. The foremost international document to highlight the scope of our responsibilities towards future generations is the 1997 UN Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations. It is stated that our responsibilities included respecting the freedom of choice of future generations, their cultural rights, education rights, and ensuring peace and security for future generations. In the light of these explanations, the following parts of the article examine constitutions from the perspective of the principle of intergenerational justice.

The Preamble of the Constitution

It is argued that an intergenerational justice-friendly preamble requires the recognition of the rights of young and future generations or recognition of the fact that the current generations have responsibilities toward the next. The Preamble of the Turkish Constitution does not comply with such recognitions. Interestingly, it does the reverse. The Preamble states that there is a responsibility of future generations to protect the text of the Turkish Constitution. This article argues that such a rigid responsibility that disregards the autonomy of future generations is not compatible with the principle of intergenerational justice.

Constitutional Rigidity

Constitutional rigidity appears when a constitution cannot be changed as ordinary laws but rather there is a rigid process which makes the amendment of the constitution difficult. In the academic literature, some argue that constitutional rigidity is necessary because the constitutions are

legal documents that are designed the limit the power of the authorities in order to protect the fundamental rights of people from the arbitrariness of the authorities. Therefore, from an intergenerational justice perspective, it can be argued that constitutional rigidity is necessary for the protection of future generations. On the other hand, others argue that constitutional rigidity ignores the fact that the constant changes in societies and cultures require changes in the constitutions in order to ensure that the constitution remains apt and applicable. Moreover, constitutional rigidity ignores the autonomy of future generations who should have the freedom to decide what is best for them. The Turkish Constitution is very rigid because it involves unamendable articles. This article argues that constitutional rigidity is not problematic or non-problematic per se. It all depends on the content of the given constitution. For example, the unamendable articles of the German Constitution are the articles on fundamental rights whereas the unamendable articles of the Turkish Constitution involve the commitment of the state to specific political principles, e.g. Ataturk's nationalism. It is argued that constitutional rigidity may be useful for the protection of the fundamental rights of future generations but it becomes problematic when the autonomy of future generations is completely ignored or it is partly ignored with regard to issues that are not about fundamental rights.

Political Participation and Representation of Young and Future Generations

The defenders of the principle of intergenerational justice argue that the political participation and representation of young and future generations is primarily important to ensure that the policies take their needs seriously. Because there is a risk that the old generation may decide what is best for them instead of their own posterity or there is a strong possibility that the value judgements of old and young generations are different. This article discusses various proposals such as age-weighted voting, demeny voting, lowering age limit for the right to vote and stand for elections, and appointing a representative for future generations. The age limit to stand for elections in the Turkish Constitution is very low, 18. Other than that, a strategy to represent young and future generations are non-existent in the Turkish Constitution. It is argued that lowering the age limit to stand for elections does not necessarily ensure the protection of young and future generations, especially when the elected young are not aware of the principle of intergenerational justice. This article responds that for Turkey, appointing a representative for future generations seems like the most feasible and uncontroversial way of ensuring that the priorities of young and future generations are considered.

Sustainable Development

Sustainable development requires economic development that respects the natural environment. Imagine that a state ruins the environment but ensures tremendous wealth for young and future generations. From an intergenerational justice perspective, this is still problematic because the young might not be interested in tremendous wealth but rather in a green environment. Hence unsustainable development is problematic for not respecting the autonomy of the young and future generations. The Turkish Constitution involves an article that obliges the state to ensure economic development but the concept of "sustainable development" is not used in the Turkish Constitution. This article argues that even if the Constitution brings an obligation to the state to protect the environment in a separate article, it is still important that the particular article on economic development involves the concept of sustainable development. Whereas the article on the right to a healthy environment says "Everyone has a right…"it is not for sure whether the word "everyone" involves future generations. Hence, the Turkish Constitution should be clear on this issue.

Other Issues and Conclusion

Given the limited space, many other articles in the Turkish Constitution that should be discussed were not addressed such as the equality principle, the right to education, the articles on agriculture and forests, the issue of public debt, and so on. When amending the Turkish Constitution in an intergenerational-friendly way, it is important that all related articles are examined rigorously.

To conclude, this article introduced the main issues to be discussed when amending the constitution in an intergenerational-friendly way. The benefit of discussing the principle of intergenerational justice from a constitutional perspective is that it makes us realise that taking the principle of intergenerational justice seriously is not only important for the protection of the environment, but also for respecting the social and political rights, and most importantly the autonomy of young and future generations.

Giriş

Geçtiğimiz yıllarda dünya gündeminde geniş çaplı yer bulan çevre krizlerinin, ekonomik dalgalanmaların, savaş tehditlerinin, teknolojik gelişmelerin ve siyasi çekişmelerin yol açtığı kaygı atmosferinden en olumsuz etkilenen genç nesilleri korumak adına nesiller arası adaleti sağlamak birçok politikanın temeli oldu. Bunun en bariz örneği olarak ekonomi politikaları doğal kaynakların tükenmemesini amaçlayan "sürdürülebilirlik" prensibi etrafında şekillenmeye başladı. Söz konusu gelişmeler ışığında yeni anayasa

yapan veya mevcut anayasalarında değişiklikler yapan ülkelerde, genç ve gelecek nesillere karşı olan yükümlülüklere anayasa tartışmalarında geniş yer verildiği görülmektedir (Tremmel, 2019). Ülkemizde ise yeni anayasa tartışmalarında anayasanın şimdiki nesildeki tüm yurttaşları eşit şekilde kucaklaması gerekliliği üzerinde fazlaca durulmuş ama anayasanın var olan ve gelecek bütün nesilleri eşit şekilde kucaklaması gerekliliği göz ardı edilmiştir.

Makale, Türkiye'deki yeni anayasa tartışmalarında nesiller arası adalet prensibinden nasıl yararlanılabileceğine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla makalenin cevaplamayı hedeflediği soru şudur: Nesiller arası adalet prensibine uygun anayasanın içeriği nasıl olmalıdır? Makale Anayasa Hukuku ekseninde bu soruyu ele alırken literatürde ve uluslararası metinlerde temel alınandan daha farklı problemlerin çözülmesinin öncelik kazandığı yaklaşımını benimsemektedir. Anayasaların felsefesine ayna olan başlangıç metninin genç ve gelecek nesillere tutumunun nasıl olduğu, anayasaların genç ve gelecek nesilleri korumak niyeti ile olsa bile değiştirilemez maddeler içermesinin özerklik açısından yarattığı sorun, hangi içeriğe sahip değiştirilemez maddelerin kabul edilebilir olacağı ve nesiller arasında temsilde adalet ilkesinin gözetilmesinin anayasada nasıl düzenlemeler gerektirdiği sorunları ele alınmaktadır.

Bu bağlamda, makalede öncelikle nesiller arası adalet prensibi ve bu prensibin Türkiye'nin de tarafı olduğu uluslararası metinlerdeki yeri açıklanmaktadır. Daha sonra nesiller arası adalet prensibine uygun anayasa yapımında tartışılması gereken kavramlar ve olgular eleştirel olarak incelenmektedir. Tartışmayı somutlaştırmak için Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ilgili kısımları üzerinden konuya yaklaşılmaktadır. Yürürlükteki Anayasa'nın başlangıç kısmı, ilk üç maddesinin değiştirilemeyecek hükümler olduğunu belirten 4. maddesi, seçme ve seçilme hakkına ilişkin hükümler ve son olarak kalkınma yükümlülüğünü getiren 166. maddesi nesiller arası adalet prensibine uygunluk bakımından ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki bu konuda daha önce yapılmış akademik çalışmanın sınırlı olmasından dolayı makale, nesiller arası adalet ve anayasa ilişkisinde potansiyel tartışma konularını tanıtmayı amaçlamaktadır. Bir diğer mesele ise, makalede görüleceği üzere nesiller arası adalet kavramı geniş bir kavram olarak nesillerin birbirlerine karşı sorumluluğu üzerinde durur. Kapsamı daraltmak adına nesiller arası adalet literatüründe en geniş yer tutan genç ve gelecek nesillere karşı sorumluluklara öncelik verilmiştir.

Nesiller Arası Adalet Prensibi

Nesiller arası adalet prensibinin temel argümanı bütün nesillerin tabii sistemde eşit konumda olduğu; bu sistem içinde geçmiş, şimdiki ve gelecek nesillerin birinin diğerine tercih edilmemesi gerektiğidir (Weiss, 1992).

Literatürde bu prensip bağlamında şimdiki neslin geçmiş nesillerden ziyade gelecek nesillere karşı sorumlulukları ve şimdiki neslin de kendi içinde doğdukları zaman dilimleri (doğum kohortları) esas alınarak özellikle yaşlı kohortların genç kohortlara karşı sorumlulukları tartışılmaktadır (Gosseries & Meyer, 2009). Bu bağlamda ileri sürülen fikirler en az iki farklı soru altında toplanmıştır. İlk soru, gelecek nesillerin hukuki haklarından söz edebilir miyiz? İkici soru ise mevcut kaynakları nesiller arasında nasıl adil paylaşabiliriz?

İlk soru kapsamında temel problem gelecek nesillere olan sorumlulukların niteliğinin hukuki hak olup olmadığıdır. Gelecek nesillerin hakları olabileceği düşüncesine karşı getirilen temel itiraz "var olmayan" insanların haklarının olduğunu iddia etmenin sorunlu bir yaklaşım olduğudur (*non-existence challenge*). Bu yaklaşıma göre gelecek nesillere karşı ahlaki yükümlülüklerimiz olduğunu iddia edebiliriz ancak doğmamış insanların hukuki haklarından söz edemeyiz (Beckerman & Pasek, 2011). Benzer bir yaklaşım olan "özdeş olmama" sorunu (*non-identity problem*) ise kimliği, kim olacağı belli olmayan insanların haklarından bahsetmenin doğru olmayacağını ortaya koymaktadır (Parfit, 1984). Bu argümanlara karşı çıkanlar bizden sonra kimlikleri belli olmasa bile başka insanların var olacağının çok kuvvetli bir ihtimal olduğunu, bu sebeple de bireyden ziyade grup olarak gelecek nesillerin haklarından söz edebileceğimizi savunmaktadırlar (Weiss, 1992; Gosseries, 2008a). Bu savunma isabetli görülmektedir zira hukuki haklar, örneğin insan hakları, sadece bireyler değil bireylerin bir araya getirip oluşturduğu gruplar için de vardır (Kaya, 2020). Gelecek nesillerin de bireysel olarak olmasa da grup olarak haklarının olabileceği düşünülebilir. Gelecek nesillerin haklarının olamayacağı düşünülse bile mevcut nesildeki genç bireyler hukuki haklara sahiptir. Nesiller arası adalet prensibi genç nesillerin hukuki haklarını korumayı da gerektirir.

Genç ve gelecek nesillerin haklarının olduğunu ve onlara karşı sorumluluklarımızın olduğunu kabul ettikten sonra sorumluluklarımızın hangi hakları kapsadığı sorusu ile karşılaşmaktayız. Literatür büyük çoğunlukla ekonomik kaynakların paylaşımının nasıl olacağı konusu üzerine yoğunlaşmıştır. Öyleyse gelecek nesillerin ekonomik haklarının ve çevre hakkının üzerine bir literatür geliştiği görülebilir zira kaynakların paylaşımının adil olması gelecek nesillerin hem ekonomik açıdan refah içinde yaşamasını kolaylaştırır hem de önceki nesillerin istifade ettiği sağlıklı çevreden mahrum kalmamalarını sağlar. Nesiller arası adalet prensibine yön veren bu konudaki başlıca yaklaşımların anlaşılması mühimdir.

Farklı teoriler içinde en fazla öne çıkan üç yaklaşım vardır: faydacı yaklaşım, yeterlilik yaklaşımı ve eşitlikçi yaklaşım. Faydacı (*utilitarianism*) yaklaşım toplumun genel refahını arttıran politikaların adil olacağını savunur ve bu

bağlamda refahın toplumdaki fertler arasındaki dağılımını öncelemez (Smart & Williams, 1973). Nesiller arası paylaşım bağlamında ise önemli olan her neslin ne kadar pay aldığı değil, nesiller boyu sürecek refahı en üst seviyeye çıkarmaktır. Sayısız belirsizliğe rağmen bu dengeyi kurmak ise şimdiki neslin inisiyatifine bırakılmıştır (Ceylan, 2012: 769). Faydacı yaklaşıma göre eğer nesiller arası refah en üst seviyeye çıkacaksa şimdiki nesil fakirleşmek pahasına bir sonraki nesle daha fazla kaynak aktararak onlara daha yüksek bir refah seviyesi sağlamalıdır (Gosseries, 2008b). Faydacı yaklaşımın bu zayıf noktasına dikkat çeken yeterlilik (*sufficientarianism*) yaklaşımına göre önemli olan mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılarken, onları fakirleştirmeden, bir sonraki nesle kendi ihtiyaçlarını karşılama becerisi sağlamaktır. Zira yeterlilik yaklaşımı genel olarak refahın paylaşımında hiç kimseyi belli bir alt sınırın altına düşürmemeyi hedefler (Frankfurt, 1987; Gosseries, 2011). Nesiller arası adalet açısından da hiçbir nesli belli bir alt sınırın altına düşürmemek önemlidir (Gosseries, 2008b).

Son olarak, John Rawls tarafından ileri sürülen eşitlikçi (*egalitarian)* yaklaşım da faydacı yaklaşımın nesiller arası adaleti sağlamadaki her bir neslin ne kadar pay aldığını göz ardı eden zayıf noktasına dikkat çeker. Eşitlikçi yaklaşım gelecek nesillere olan yükümlülükleri iki aşamada tanımlar: birikim safhası (*accumulation phase*) ve durağan durum (*steady state*) (Rawls, 1993). Birikim safhasında her nesil bir sonraki nesle kendilerine bir önceki nesilden kalandan daha fazla kaynak biriktirmelidir. Bu yükümlülük faydacı yaklaşımda öne sürülen yükümlülüğü çağrıştırsa da eşitlikçilerin amacı farklıdır. Amaç, kümülatif olarak nesiller arası refahı arttırmak değil bir sonraki nesilde şimdiki neslin sahip olduğu adil kurumları oluşturabilecek ekonomik refah seviyesini sağlamaktır (Gosseries, 2008b: 45). Bundan sonra daha fazla birikimin gerekmediği ama yapılabileceği durağan durum safhasına geçilir. Bir görüşe göre durağan durum safhasında fazladan birikim yapmaya, mevcut nesildeki refah seviyesi en düşük insanlar zarar görebileceği için, izin verilmemelidir (Gaspart & Gosseries, 2007). Bir başka deyişle eşitliğe aykırı bir durum oluşturulmamalıdır.

Görüldüğü üzere, faydacı yaklaşımda belli bir neslin ne kadar refah içinde olduğu değil, bütün nesillerin refah seviyesini kümülatif olarak yükselten politikalar adil kabul edilir. Yeterlilik yaklaşımı ve eşitlikçi yaklaşım ise hiçbir nesli belli bir refah seviyesinin altına düşürmemeyi hedefler. Eşitlikçi yaklaşım bu seviyeyi belirlerken kaynakların nesiller arasında eşit paylaşımını sağlayabilme potansiyeli olan iki aşamalı bir yükümlülük modeli tanımlar. Yeterlilik yaklaşımı ise kaynakların eşit paylaşımını değil öngörülen paylaşımın hiçbir nesli belli bir refah seviyesinin altına düşürmeyecek şekilde olmasını hedefler.

Nesiller arası adalet prensibinin en temel kaygısı şüphesiz gelecek nesillerin refahını sağlıklı bir çevre içinde sağlayabilmek olmuştur (De-Shalit, 1995: 7).

Lakin nesiller arası adalet prensibi kapsamında genç ve gelecek nesillerin sosyal ve kültürel haklarının, medeni ve siyasi haklarının nasıl korunacağı da tartışılmıştır. Sadece ekonomik anlamda ve doğal çevre alanında değil sosyal anlamda da nesiller arasında adalet gözetilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Tremmel, 2009). Bu konuda oluşan literatürde, ekonomik haklar ve çevre hakkını temel alan literatürden farklı olarak her problem münhasıran ele alınmış, genel bir teori çerçevesine oturtulmamıştır. Örneğin, gelecek nesillerin siyasi hakları şemsiyesi altında gelecek nesillerin oy hakkı konusu, temsili konusu, seçim sistemi konusu ayrı ayrı tartışılmıştır. Öyleyse bu bölümde birçok hukuki uygulamanın nesiller arası adalet prensibi doğrultusunda tartışılabilir ve tartışılmış olduğunu vurgulamak yeterli olacaktır. İlgili tartışmalara münhasıran anayasa incelemesine ayrılan bölümlerde yer verilmektedir. Bu aşamada vurgulanması gereken nokta, nesiller arası adalete ilişkin tüm tartışmaların doğrudan veya dolaylı olarak anayasal karakterinin olduğudur. Zira hem anayasalar nesiller arası duyarlılığa sahip olmalıdır hem de nesiller arası adalet tartışmalarının neticesinde varılacak sonuçlar anayasal güvence olmadan hayata geçirilemeyecektir.

Uluslararası Hukuki Metinlerde Nesiller Arası Adalet Prensibinin Uygulanışı

Uluslararası mecrada nesiller arası adalet prensibine ilk defa 1972 senesinde Stockholm'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansında vurgu yapılmıştır. Şimdiki nesil ve gelecek nesiller için çevreyi koruma ve geliştirme yükümlülüğüne dikkat çekilmiştir (UNEP, 1972). 1987 senesinde Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun hazırladığı "Ortak Geleceğimiz" veya diğer adıyla "Brundtland Raporu"nda nesiller arası adalet prensibinin uygulanışına dair önemli bir kavram olan "sürdürülebilir kalkınma" kavramı tanımlanmıştır. Rapora göre sürdürülebilir kalkınma "Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesilleri kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden mahrum bırakmadan karşılayan" kalkınmadır (WCED, 1987: 53). 1992 senesinde Rio de Janeiro'da tertip edilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda sürdürülebilir kalkınma hedefini hayata geçirecek bir dizi ilkeler benimsenmiş ve bu ilkeyi esas alan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmıştır. Türkiye Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne 1996 senesinde, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne ise 2004 senesinde taraf olmuştur ve böylelikle kalkınmanın sürdürülebilir gerçekleştirilmesi uluslararası anlaşmadan doğan yasal bir yükümlülük kabul edilmektedir (MFA). Ülkemizde sürdürülebilir kalkınma kavramına atıfta bulunan en güncel metin ise İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması'dır. 7 Ekim 2021 tarihinden itibaren Paris Anlaşması ülkemizde yürürlüğe girmiştir.

Tartışmamız gereken temel sorulardan bir tanesi bu metinlerde nesiller arası adalet prensibinin uygulanışına dair nasıl bir yöntemin adil görüldüğüdür. Brundtland raporunda tanımlanan şekliyle sürdürülebilir kalkınma yeterlilik yaklaşımını çağrıştırmaktadır. Gelecek nesillere eşit miktarda kaynak sağlamak yerine gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar kaynak bırakmaktan söz ettiği ve mevcut neslin refah seviyesi en düşük olan insanları korunması adına bir şey söylemediği için eşitlikçi yaklaşıma uzak görülmüştür (Gosseries, 2005). Paris Anlaşması'nda ise farklı bir durum görmekteyiz. Anlaşma metninde sürdürülebilir kalkınma kavramı fakirliğin giderilmesi (*eradication of poverty*) kavramı ile beraber kullanılmıştır. Bu durumda, mevcut nesildeki refah seviyesi en düşük insanları mağdur etmeden sürdürülebilir kalkınma planlarının hazırlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Zira bilimsel araştırmalarda da vurgulandığı gibi özellikle iklim değişikliği ile mücadele kapsamında geliştirilen politikaların şimdiki nesildeki fakirleri göz ardı ederek adil bir paylaşım öngörmemesi milyonlarca insanı fakirliğe sürükleyebilecektir (Soergel, et al, 2021). Mevcut neslin yüzleşebileceği böyle dengesiz bir durum gelecek nesilleri de olumsuz etkileyebileceği için şimdiki nesildeki refah seviyesi en düşük olan insanların gözetilmesi gelecek nesillere adil olabilmek açısından da önem taşır. Bu bağlamda Paris Anlaşması eşitlikçi yaklaşıma da yakın durmaktadır.

Uluslararası metinlerde de akademik literatürde olduğu gibi gelecek nesillerin ekonomik hakları ve çevre hakları ön planda tutulmuştur ama az sayıda da olsa gelecek nesillerin bütün haklarını vurgulayan metinler de mevcuttur. Birleşmiş Milletler'in 12 Kasım 1997 tarihli ve "Şimdiki Nesillerin Gelecek Nesillere Karşı Sorumlulukları Üzerine Deklarasyon" başlıklı deklarasyonu gelecek nesillerin haklarına ilişkin çok kapsamlı bir metindir. Bu metinde gelecek nesillerin kendi politik, ekonomik ve sosyal sitemlerini seçme özgürlüğü, dini ve kültürel çeşitliliklerini koruma hakkı, kültürel miraslara erişim hakkı, barış ve güvenlik içinde yaşama hakkı, eğitim hakkı ve eşitlik hakkı düzenlenmiştir (UNESCO). Bu hakların yaşatılması yönündeki uygulamaları tek bir teorinin çatısı altında toplamak mümkün görünmemektedir lakin pratik anlamda gelecek nesillerin haklarını koruma adına benimsenen en yaygın yöntem konunun uzmanı ombudsmanların görevlendirilmesidir (Vincent, 2012). Birleşmiş Milletler bünyesinde de ekonomik ve sosyal politikaların uygulanışında gelecek nesillerin çıkarlarının nasıl korunması gerektiği üzerine çalışan bir ombudsmanlık ofisi mevcuttur.

Nesiller arası adalet prensibinin uygulanış yönteminin anlaşılması prensibin somutluk kazanması ve pratikte uygulanabilir olması açısından önemlidir. Makalemizde buraya kadar açıklandığı üzere nesiller arası adalete ilişkin literatür ve uluslararası anlaşmalar öncelikli olarak ekonomik

kaynakların paylaşımının nasıl olacağı kaygısı üzerinden şekillenmiştir. Anayasa tartışmaları bağlamında kalkınmaya ilişkin düzenlemeler bu literatür ile doğrudan ilgilidir. Lakin, anayasa kapsamında nesiller arası adalet ilkesi çok daha geniş tartışmaları beraberinde getirmektedir. Takip eden bölümlerde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda düzenleniş sırasına göre belli anayasal ilkeler nesiller arası adalete uygunluk bağlamında değerlendirilecek ve nesiller arası adalet prensibinin ekonomik kaynak paylaşımının dışındaki anlamı üzerinde durulacaktır.

Anayasa'da Nesiller Arası Adalete Uygun Başlangıç

Anayasanın başlangıç metni, anayasanın temel amaçlarını ve yol gösterici ilkelerini belirleyen önemli bir bölümdür. Modern anayasa örneklerinde başlangıç metninin bu işlevi, liberal devrimlerin sonrasında yürürlüğe giren anayasalarda liberal devletin temel felsefesini vurgulama amacıyla aşikâr olmuştur (Nalbant, 1991: 53). Türkiye'de ilk defa 1961 Anayasası'nda karşılaştığımız başlangıç metnine ise darbeyi meşrulaştırmak amacıyla Anayasa'da yer verildiği görülmektedir (Göztepe & Çelebi, 2012: 62). 1961 Anayasası başlangıç metni olan *"[t]arihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan; Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti…"* cümlelerine bakıldığında bu açıktır. Darbe sonrası oluşturulan 1982 Anayasası'nda darbeyi meşrulaştırma amacını fazlasıyla açık gösteren başlangıç metninin ilk paragrafları 1995 tarihli ve 4121 Sayılı Kanun'la başlangıç metninden çıkarılmıştır. Mevcut haliyle de 1982 Anayasası başlangıç metni bir darbe manifestosu görünümünde, mevcut nesildeki tüm vatandaşları kucaklayamayan bir metindir. Bu realite göz önünde bulundurulduğunda başlangıç metninin mevcut nesildeki yurttaşlara bile adil yaklaşımı tartışmaya açık iken farklı nesillere adil yaklaşıp yaklaşmadığını tartışmak öncelikli bir mesele gibi algılanmasa da bu tartışma gereklidir.

Öncelikle Anayasa Mahkemesi kararları ışığında ülkemizde başlangıç metninin hem Anayasa'nın yorumlanmasında kullanılması hem de Anayasa'nın 176. maddesi uyarınca metne dâhil edilmesi literatürde eleştiriye açık olsa da başlangıç metnine önemli bir hukuki değer atfedildiğini göstermektedir (Özbudun, 2002: 71; Özbey, 2016). Bu bağlamda, yeni anayasada başlangıç metninin olup olmaması gerektiği tartışmaya açık olmakla birlikte (Uran, 2015), başlangıç metnine yer verildiği durumda başlangıç metninin nesiller arası adalete uygun olması önem taşımaktadır. Zira nesiller arası adalete uygun bir başlangıç, anayasadaki ilkeler uygulanırken yalnız mevcut nesli değil gelecek nesilleri de gözetmek gerekliliğini beraberinde getirecektir. Bu gereklilik modern

anayasalar içinde ilk defa başlangıç metnine yer verilen Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nda şu şekilde ifade edilmiştir:

"*Biz, Birleşik Devletler Halkı, daha mükemmel bir Birlik yaratmak, adaleti sağlamak, ülke içinde huzuru güvence altına almak, ortak savunmayı gerçekleştirmek, genel refahı artırmak ve özgürlüğün nimetlerini kendimize ve gelecek kuşaklara sağlamak için bu Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nı takdir ve tesis ediyoruz."* (US Embassy)

Nesiller arası adalete uygun bir başlangıcın temel özellikleri anayasa başlangıç metninin mevcut ve gelecek nesilleri kuşatır bir şekilde kaleme alınmasıdır ve gelecek nesillerin fikir ve inanç hürriyetini kısıtlayan ideolojik vurgular içermemesidir. Birleşik Devletler Anayasası "özgürlüğün nimetini kendimiz ve gelecek kuşaklara sağlamak" ifadesiyle ve genel başlangıç metninin gelecek nesilleri bağlayan hiçbir ideolojik vurgu içermemesi sebebiyle nesiller arası adalet perspektifine uygun görünmektedir. Japonya Anayasası başlangıç metni ise şu ifadelerle tamamen mevcut nesil ve gelecek nesiller adına hitaben başlamaktadır: "*Biz, Japon Milleti, Umumi Meclis (Diyet Meclisi) usulüne göre seçilmiş temsilcilerimiz aracılığıyla kendimiz ve gelecek nesillerimiz için…*" Başlangıç metninin gelecek nesillere de hitaben yazılarak nesiller arası adaleti esas olan bir felsefe benimseyişinin etkisi Anayasa'nın genel metninde görülmektedir. Çünkü Japonya Anayasası, gelecek nesillerin hukuki haklarını tanıyan, onlara karşı mevcut nesle sorumluluk yükleyen maddeler içermektedir. Benzer şekilde İsviçre Anayasası başlangıç metni de şu ifadelerle doğrudan gelecek nesillere karşı yükümlülüklere vurgu yapmaktadır: "İsviçre Halkı… gelecek nesillere karşı olan sorumluluklarının bilincindedir."

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası başlangıç metnini incelediğimizde gelecek nesillere "evlatlarımız" ifadesiyle vurgu yapıldığını görüyoruz. Anayasa'nın başlangıç metninin son cümlesi şu şekildedir:

"*TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye aşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur*."

Benzer şekilde 1961 Anayasası başlangıç metni de şu cümle ile sona ermekteydi:

"*Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı … fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder*."

Bu gözlemlere göre 1961 Anayasası'nda ilk defa yer verilen ve 1982 Anayasası'nda da devam eden, yurttaşları ve bütün nesilleri eşit şekilde kuşatmaktan uzak, gelecek nesilleri gözetmeyen ideolojik vurgular içeren başlangıç metinleri, gelecek nesilleri gözetmek gerekliliği getirmek bir yana, gelecek nesillere mevcut nesli gözetme sorumluluğu yüklemektedir. Başka bir ifadeyle anayasa başlangıç metinlerimiz gelecek nesillere karşı mevcut

nesle bir sorumluluk getirmediği gibi, gelecek nesillere mevcut nesle karşı onların kaleme aldığı anayasayı emanet olarak taşıma sorumluluğu yüklemektedir. Bu açıdan, yürürlükteki Anayasa'nın başlangıç metni nesiller arası adalet prensibine uygun görünmemektedir.

Gelecek nesillere emanet edilen yürürlükteki Anayasa, yine gelecek nesillerin taşımak zorunda olduğu birer emanet kabul edilebilecek değiştirilemez maddeler de içermektedir. Makalenin bir sonraki bölümünde değiştirilemez hükümlerin nesiller arası adalet prensibine uygunluğu tartışılmaktadır.

Değiştirilemez Maddeler Bağlamında Anayasanın Katılığı

Anayasaların katılığı, anayasa değişikliklerinin teklif ve kabul edilmesi aşamalarındaki kurallara göre belirlenir. Anayasaların salt çoğunluktan ziyade 3/5 gibi nitelikli çoğunlukla veya halk oylamasıyla değiştirilebilir olması anayasanın katılığını sağlar. Değiştirilemez hükümler içeren anayasalar, örneğin Almanya, Fransa anayasaları, mutlak anlamda katı, diğer bir deyişle "anayasanın katılığı" ilkesine mutlak anlamda uyumlu kabul edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da anayasanın katılığı ilkesi ile mutlak anlamda uyumludur. Zira Anayasası'nın "değiştirilemeyecek hükümler" başlıklı 4. maddesi, Anayasa'nın ilk üç maddesinin değiştirilmesini ve değiştirilmesinin teklif edilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Anayasanın katılığı ilkesinin meşruluğuna ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Bir uçta, anayasanın değiştirilemez hükümler ile mutlak anlamda katı olması gerektiği görüşü, diğer uçta ise anayasaların geçici kanuni belgeler olması gerektiği görüşü vardır. Literatürdeki temel tartışma, bu iki ucun arasında geniş bir spektrum oluşturan farklı görüşler arasında yapılmaktadır.

Anayasanın katılığı ilkesini destekleyen temel argüman, anayasanın niteliği gereği temel hakları ve devletin kuruluşunu ve işleyişini düzenleyen, halkın üzerinde mutabık olmasıyla kabul edilen, normlar hiyerarşinin en üst basamağındaki kanun olması itibariyle diğer kanunlar gibi kolayca değiştirilememesi gerektiğidir (Anayurt, 2021: 140). Fransız hukukçu Vedel, böyle bir katılığın elzem olduğunu ancak zamanla anayasa değişikliği gerekip yapılamamasının bazı kurumların işleyişini bloke edebileceği için anayasanın katılığının aşırıya gitmemesi gerektiğini vurgular (Vedel, 1993).

Diğer taraftan, anayasanın katılığı ilkesini reddeden Thomas Jefferson'ın meşhur varsayımı anayasaların yürürlükte kalma sürelerinin doğal olarak on dokuz sene sonra dolduğuna dayanır (Jefferson, 1789). Günümüzde de toplum ve kültür normlarının değişimi ve mevcut kuralların uzun dönemde sosyolojik etkileri gözetilerek anayasaların adeta son kullanma tarihi olan geçici hukuki metinler olması gerektiği savunulmuştur (Varol, 2014).

Tartışmanın gelecek nesillere bakan kısmında da iki temel görüş mevcuttur. Bir görüşe göre anayasanın katılığı gelecek nesillerin anayasa üzerindeki tasarrufunu kısıtlamaktadır ve bu sebeple adil değildir. Alman düşünür Kant şunları söylemektedir:

"*...hiçbir çağ bir, yemine dayanarak kendisinden sonra gelen dönemlerin, hem de pek önemli konularda, bilgilerini genişletmemesi ve yanılgılarını düzeltmemesi ya da aydınlanmada ileri gitmemesi için herhangi bir anlaşmaya yönelemez. Böyle bir şey insan doğasına karşı işlenmiş bir kıyım olur; çünkü sözü geçen bu durum, insan doğasının köktenci amacı ve belirlenim ilkelerinden biri olan ilerlemeye aykırıdır ve bundan dolayı daha sonraki kuşaklar da bu gibi anlaşmaları yetkisiz ve suçlu bularak bir kenara bırakmakta tamamıyla haklıdırlar*." (Kant, 1784)

Kant, bir kısmından alıntı yapılmış olan "Aydınlanma Nedir" makalesinde değiştirilmesi zor veya değiştirilemez olarak düzenlenen hukuken bağlayıcı doktrinleri gelecek nesilleri düşünme, sorgulama ve kendi kaderlerini belirleme özgürlüğünden mahrum bırakan kabul edilemez kurallar olarak nitelemektedir. Hukuken bağlayıcı bir metin olan anayasa özelinde de gelecek nesilleri kısıtlamamak adına anayasanın katılığı ilkesine karşı çıkılmıştır (Varol, 2014).

Özbudun'a göre anayasalardaki değiştirilemez hükümler ile gelecek kuşakların iradesinin ellerinden alınması siyasî, hukuki ve ahlaki değildir lakin anayasanın katılığı -mutlak olmadığı sürece- temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından gereklidir (Özbudun, 2012: 111). Bu görüşün nesiller arası adalet prensibine bakan yönü, anayasanın katılığının bir sonraki nesli bir önceki neslin zararlı tasarruflarından korumak için var olması gereken önemli garantilerin, dolayısıyla gelecek nesillerin korunmasını sağlayabilecek olmasıdır (Gosseries, 2014). Bu bağlamda, katı anayasanın içeriğinin önemine vurgu yapılmıştır. Demokrasi, temel insan hakları, çevrenin korunması ile ilgili anayasa hükümlerinin mevcut neslin ve sonraki nesillerin tasarrufunu kısıtlayarak ileriye yönelik bütün gelecek nesilleri koruduğu için bu hükümlerin anayasanın katılığı ilkesi kapsamında olmasının meşru kabul edilebileceği ileri sürülmüştür (Gosseries, 2008: 33).

Fikrimce, nesiller arası adalet prensibi bağlamında evrensel olarak nitelendirilebilecek temel hakların şimdi ve gelecekte korunması adına anayasanın katılığı makul görülebilir. Lakin, bir anayasa temel hakların ötesinde çok geniş yelpazede düzenlemeler içeriyorsa, anayasanın katılığı gelecek nesillerin devletin işleyişine ve temel hedeflerine ilişkin tasarruflarını kısıtlayacağı için adeta bir ayak bağı olacaktır. Günümüzde Anayasa metnimizin çok kapsamlı olmasından, sürekli tartışmalara konu olmasından ve sabit bir temele oturtulamamasından dolayı yürürlükteki

Anayasa'yı üzerinde konsensüs sağlanan, gelecek nesillerin tasarrufunu kısıtlamayı hak etmiş bir metin olarak görmek isabetli olmayacaktır.

Anayasanın mutlak anlamda katılığını sağlayan mevcut değiştirilemez hükümler ise nesiller arası adalet prensibi bağlamında başlı başına bir tartışma konusudur. Bu tartışma en az iki soru üzerinde bizi düşünmeye itmektedir. İlk olarak hakkın konusu ne olursa olsun bir metnin ileriye yönelik değiştirilemezlik ile gelecek nesillerin tasarrufunu mutlak anlamda kısıtlaması adil midir? İkinci soru ise değiştirilemez hükümlerin içeriğinin ne olduğu önemli midir? Örneğin, Almanya Anayasası 79. maddesinde belirtildiği üzere Anayasa'nın 1-20 maddelerinde yer alan temel insan haklarına ilişkin hükümlerin değiştirilmesi yasaktır. Bu haklar gelecek nesilleri de koruyan evrensel haklardır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın değiştirilemez hükümleri ise devletin şekline yönelik hükümlerdir. Örneğin, değiştirilemez bir hüküm olan 2. madde Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk milliyetçiliğine bağlı olduğunu belirtir. Atatürk milliyetçiliği bir fikir olarak geliştirildiği dönemdeki nesle çok büyük kazanımlar sağlamış bir ilke olabilir ama gelecekteki nesiller refahları için daha küresel bir anlayış benimseme üzerinde uzlaşma sağlarlarsa ne yapılmalıdır? Anayasaların temel haklardan ziyade politik ilkeleri ebediyen tartışılamaz bir mesele haline getirmesi kabul edilebilir mi? Bu sorular, makalenin kapsamını aşan ama yeni anayasa tartışmaları bağlamında kapsamlı bir şekilde ele alınması elzem olan meselelerdir. Bir sonraki bölümde genç ve gelecek nesillerin temsili üzerinde durulmaktadır.

Genç ve Gelecek Nesillerin Seçme ve Seçilme Hakkı

Seçme ve seçilme hakkı nesiller arası adalet prensibi bağlamında kapsamlı bir tartışma konusudur. Genç ve gelecek nesillerin temsilinin seçme ve seçilme hakkı kapsamında sağlanmasını destekleyenlerin dayandığı temel varsayım bu yaklaşımın genç ve gelecek nesillerin taleplerinin ve önceliklerinin ciddiye alınmasını ve ön planda tutulmasını sağlayacak olmasıdır. Bunun önemli görülmektedir zira ortalama olarak daha uzun yaşayacak olan genç nesillere göre şekillenmiş politikalar daha sürdürülebilir olacaktır ve genç nesiller demokratik kültür ile yetişerek demokrasiye sahip çıkma kapasitesi kazanacaktır (Könczöl, 2018: 191-192). Nesiller arasında temsilde adaleti sağlamak için temsilin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda farklı öneriler geliştirilmiştir. Makalenin bu kısmında bu önerilere kısaca değinilecek ve 1982 Anayasası incelenecektir.

İlk olarak, yaşlı seçmenlerin genç seçmenlerin çıkarlarını gözeterek değil kendi politik görüşlerine uygun oy kullanmasının adilliği tartışılmıştır. Zira genç seçmenlerin önünde doğal olarak yaşayacakları daha fazla sene olduğu varsayılır. Öyleyse, genç seçmenlerin çıkarlarına aykırı

düşen, onların istemediği bir düzenlemenin yaşlı seçmenlerin oylarıyla kabul edilmesi durumunda genç seçmenlerin mağduriyeti uzun süreli ve dolayısıyla daha büyük olacaktır. Bu tartışmalar eskiye dayansa da yakın zamanda Birleşik Krallığın Avrupa Birliği'nden çıkışı (*Brexit*) için yapılan halk oylamasında yeniden gündeme gelmiştir. Birçok kaynak tarafından doğrulanan istatistiklere göre 26 yaş altı seçmenlerin yaklaşık yüzde 80'i Avrupa Birliği'nde kalma yönünde oy kullanırken 65 yaş üstü seçmenlerin yüzde 70'i Avrupa Birliği'nde çıkma yönünce oy kullanmıştır (Whiteley & Clarke, 2016). Sonuç olarak gençlerin geleceğine yönelik önemli bir karar alınırken oyları nicelik olarak ağır basan yaşlı seçmenler belirleyici olmuştur.

Yaşlandıkça insanların fikirlerinin daha muhafazakâr olacağı düşünülse de araştırmalar bireylerin politik görüşlerinin uzun dönemde stabil olduğunu ortaya koymaktadır (Peterson, et al, 2020). Genç ve yaşlı seçmenlerin görüşlerindeki farklılık temelde farklı nesillerin önceliklerinin yaşadıkları çağın realitelerine göre farklı şekilleniyor olmasıdır. Avrupa Birliği örneğinden yola çıkarak, birliğin kurulmasını sağlayan nesil için savaş sonrası sürecin ekonomik sıkıntılarını atlatabilmek ve olası bir savaş tehdidinin önüne geçmek öncelik iken sonraki nesil için milli kimliği muhafaza etmek önemli hale gelmiş olabilir. Bir sonraki nesil de dünya vatandaşlığı, milli sınırları olmayan dünya gibi akımların etkisiyle Avrupa Birliği gibi sınırları kaldıran oluşumları yeniden destekliyor olabilir. Öyleyse nesiller arası adalet prensibini seçme hakkı bağlamında gözetmek her neslin farklı beklentilerinin olduğunu kabullenerek bir önceki neslin bir sonraki neslin seçimleri üzerinde tesirini azaltmak gerekliliğini getirebilmektedir.

Genç ve gelecek nesillerin önceliklerinin temsilini sağlamak için farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İlk olarak, ebeveynlerin çocukları adına oy verme hakkına sahip olması (*demeny voting*) (Demeny, 1986; Bennett, 1999) veya seçme hakkına erişim yaşını 18 yaşın altına düşürme (Wall, 2014) önerileri ele alınmıştır. Oysa bazı analizler yaşlı nesillerin genç nesiller adına karar vermesinin önüne geçmek için genç nüfusun oyunu arttırmanın değil yaşlı nüfusun oy kat sayısını azaltmanın sonuçlar üzerinde etkili olacağına dikkat çekmektedir (Nouvellet, 2017). Literatürde yaşlıların oy katsayısını azaltmak veya belli bir yaştan sonra yaşlıların seçme hakkını ellerinden almak suretiyle politik sistemde bir değişikliğe gidilmesinin gerekliliği ve mümkünatı da çok ayrıntılı tartışılmıştır (Parijs, 1998).

Sadece seçme hakkı üzerinden değil seçilme hakkı üzerinde de adaylık yaşını düşürerek veya genç adaylara kota ayrılarak genç nesillerin temsilini sağlama önerisi de bulunmaktadır (Stockemer & Sundström,

2018). Bunların dışında, seçmen veya vekil yaşında bir değişikliğe gidilmeden mecliste bazı koltukların "gelecek nesillerin temsilcileri" olarak adlandırılan ve gelecek nesillerin çıkarlarını gözeten özel bir konuma sahip vekillere ayrılabileceği önerilmiştir (Dobson, 1996) ve bu önerinin etkililiği tartışılmıştır (Ekeli, 2016).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda oy katsayısının farklı olmasını meşrulaştıracak herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Gelecek nesilleri temsil için de herhangi bir yöntem öngörülmemiştir. Dikkate değer tek husus milletvekili seçilme yeterliliğine ilişkin 76. maddede 21/1/2017 tarihli ve 6771 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile milletvekili seçilme yaşı yirmi beşten on sekize düşürülmüştür. Temsil yaşının düşürülmesinin genç nesillerin daha iyi temsil edilmesini sağlayacağını iddia edenler bu değişikliği olumlu karşılayacaktır.

Dikkat çekmek istediğimiz husus, birkaç milletvekilinin genç yaşta olması gelecek nesillerin önceliklerinin kapsamlı bir şekilde gündeme gelmesini sağlamada yetersiz kalabilir. Seçmenlerin oy kat sayısını değiştirmek de politik anlamda içinden çıkılmaz, zor tartışmaları beraberinde getirecektir. Bu açıdan, meclis bünyesinde veya meclis dışında belli oluşumlar ile veya özel yetkili temsilciler aracılığıyla genç ve gelecek nesillerin önceliklerinin vurgulanması düşünülebilir. Örneğin, Macaristan Parlamentosu'na 2008 yılından beri özel yetkilerle donatılmış, kanun tekliflerinin genç ve gelecek nesillerin çıkarları bağlamında değerlendirip rapor hazırlayan bir vekil görevlendirilmektedir. İsrail Parlamentosu'nda ise 2001 yılında genç ve gelecek nesillerin önceliklerini savunmak adına birçok vekilin dahil olduğu bir komisyon kurulmuştur (House of Lords, 8-10). Şüphesiz meclisteki genç vekiller bu görevleri üstlenebilirler lakin söz konusu temsilin uygulamada işlev kazanması adına temsilin hangi özel yetkiler ve sorumluluklar ile gerçekleştirileceği, hangi oluşum bünyesinde yer alacağı düzenlenip bir temele oturtulmalıdır. Makalede buraya kadar anayasada genç ve gelecek nesillerin özerkliğinin ve temsilinin nasıl sağlanacağı meseleleri üzerinde durulmuştur. Bir sonraki bölümde, bu nesiller arası adalet prensibi bağlamında en yaygın tartışma konusu olan sürdürülebilir kalkınma kavramının anayasada düzenlenişine değinilecektir.

Sürdürülebilir Kalkınma

Ekonomik kalkınma şüphesiz şimdiki nesillerin ve gelecek nesillerin refahı için çok önemlidir. Lakin kalkınmanın sürdürülebilir olmaması, şimdiki nesillerin gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını ihlal eder ve ekonomik gelişimleri için ihtiyaç duyabilecekleri kaynaklardan mahrum kalmalarına sebep olur. Kalkınmanın sürdürülebilir, yani doğal kaynakları tüketmeden yapmak gerekliliğinin tek nedeni gelecek

nesillere sağlıklı bir çevre ve refah sağlamak değildir. Teknolojinin ekonomik kalkınma için doğal kaynaklara ihtiyaç gerektirdiği bir dönemde olduğumuzu varsaydığımızda bile soracağımız soru, gelecek nesiller "sentetik kumaşlarla, plastik ağaçlarla, yapay kuş sesleriyle" insanca yaşayabilirler mi? Bu soruyu gelecek nesillerin adına şimdiki nesillerin cevaplaması gelecek nesillerin özerkliğinin tamamen göz ardı edilmesidir (Zwarthoed, 2016). Bu sebeple her neslin bir sonraki nesil için kaynakları tüketmeden kullanmaya mükellef olması gerekliliğinin temel dayanağı da gelecek nesillerin özerkliğine saygı olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, ekonomik kalkınma yükümlülüğünün nesiller arası adalete uygun olarak düzenlenmesi için gelecek nesillere özerklik sağlamak adına mühim olan doğal kaynakları sürdürerek kalkınmanın vurgulanması gerekir. Kaynakların sürdürülebilirlik ilkesi bağlamında nasıl paylaşılacağına ilişkin fikirler makalenin ilk bölümünde belirtildi. Bu bölüm Anayasa'da kalkınmanın nasıl düzenlendiğini ele alacaktır.

Anayasa'nın 166. maddesi ekonomik kalkınma yükümlülüğünü düzenler. Bu maddede kalkınma görevi sürdürülebilir kalkınma olarak ele alınmamıştır. Oysa, onlarca ülkenin anayasasında sürdürülebilirlik kavramına atıf bulunmaktadır (Boyar, 2020: 1926). Örneğin Belçika Anayasası'nın 7. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

"*Federal Devlet, Topluluklar ve Bölgeler yetkilerini kullanırken, nesiller arası dayanışmayı dikkate alarak, sosyal, ekonomik ve çevre alanlarında sürdürülebilir kalkınma hedeflerini takip ederler.*" (Le Sénat de Belgique).

Anayasa'daki planlama, milli dayanışma, çevre hakkı gibi düzenlemeler sürdürülebilirlik kavramını destekler bir yönde yorumlanabileceği için Anayasa'da sürdürülebilirlik kavramının bulunmamasının Anayasa'nın sürdürülebilir kalkınma kavramına uzak olduğu anlamına gelmeyeceği savunulmaktadır (Boyar, 2020). Şüphesiz 166. maddedeki kalkınma yükümlülüğü, Anayasa'nın 56. maddesinde yer alan herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile beraber ele alınarak çevreye zarar vermemenin zaten bir yükümlülük olarak Anayasa'da yer aldığı söylenilebilir. Lakin bazı çevresel yıkımlar bir anda, mevcut nesli etkileyerek değil zamanla gelecek nesilleri etkileyecek şekilde oluşur. Bu sebeple 56. maddenin lafzındaki "herkes" kelimesinin gelecek nesilleri kapsamı dahiline almadığı düşünülürse kalkınma yükümlülüğünün sürdürülebilir olması gerektiğinin vurgulanması gerekir. Fikrimce nesiller arası adalete uygun anayasa gelecek nesillerin haklarına yoruma açık bırakmayacak şekilde atıfta bulunmalıdır. Sürdürülebilirlik kavramı her ne kadar uluslararası anlaşmalarda ve çeşitli kanunlarda (ör. 5909 sayılı Çevre Kanunu) vücut bulsa da bu kavramın anayasada yaşatılması mühimdir.

Diğer Meseleler

Makalede değinilmeyen ama nesiller arası adalet prensibi bağlamında incelenmesi gereken birçok anayasa maddesi vardır. Bu bölümde araştırmalara ilham olması adına özetle bu maddelere değinilecektir.

Sorulması gereken bir soru eşitlik ilkesinin nesiller arası eşitliği sağlamak adına kullanımının mümkün olup olmadığıdır. Anayasa'nın kanun önünde eşitlik başlıklı 10. maddesinde yer alan "[ç]ocuklar, yaşlılar ... için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz" fıkrasının sadece yaş değil, nesil kavramına ilişkin doğum kohortu kavramıyla yorumlanıp nesiller arası adaleti sağlamaya yönelik tedbirler almak için kullanımı tartışılmalıdır. Ailenin korunması ve çocuk hakları başlıklı 41. madde devlete doğrudan çocukları korumak için tedbirler alması yükümlülüğü yükler. Benzer şekilde "çocuk" kelimesinin yaş açısından değil genç nesilleri kapsayacak şekilde yorumlanıp yorumlanamayacağı tartışılmalıdır. Bu konu herhangi bir hukuki metinde somutlaştırılmamıştır ama akademik literatürde bunun mümkün olduğu ileri sürülmüştür (Gosseries, 2015; Kaya, 2019).

Eğitim öğretim hakkına ilişkin 42. maddenin gelecek nesillerin düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı, zihinlerini şekillendirmeden objektif bir eğitim sunma gerekliliği getirip getirmediği bir başka tartışma konusudur. Diğer bir deyişle Anayasa, sorgulayıcı mı yoksa endoktrine edici bir eğitim hakkı mı tanımaktadır? 42. maddenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin eğitim öğretim hakkının düşünce ve inanç özgürlüğü ile uyumlu olmasına hükmeden içtihatlarına uygunluğunun incelenmesi gerekir.

Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması başlıklı 45. madde kapsamında gelecek nesillerin gözetilerek özellikle bitki genetik hafızasının korunmasına ve geliştirilmesine öncelik verilmesinin gerekliliği vurgulanmalıdır. Örneğin Hindistan Anayasası'nın 48. maddesi devlete tarım ürünlerinin türlerini koruma ve geliştirme yükümlülüğü getirir (Government of India). Gelecek nesillerin genel olarak gıdaya erişimi, özel olarak sağlıklı gıdaya erişimi için tarımın halen önemli bir alan işgal ettiği ülkemizde tarım ürünlerinin biyoçeşitliliğinin korunmasının gerekliliği tarıma ilişkin bir anayasa maddesinde namevcut olmamalıdır.

Bir diğer önemli tartışma konusu ise 161. maddede yer alan bütçeye ilişkin hükümlerdir. Bu kapsamda sorulması gereken soru: Anayasa, gelecek nesillere yüklü miktarda kamu borcu bırakmak konusunda bir düzenleme içeriyor mu? Kamu borcu kısıtlaması meselesi Polonya Anayasası değişikliğinde gündeme gelmiştir ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Gelecek nesillere yüklü miktarlarda kamu borcu bırakmanın nesiller arası adalet prensibi ile çatışacağı açıktır ve bütçeye ilişkin bir maddede devletin bu konudaki yaklaşımının açıklanması gerekir.

Anayasa'nın nesiller arası adalet prensibine uygun hale getirilmesi için gerekli değişiklikler burada sayılanlarla sınırlı değildir. Anayasa'yı gözden geçirdiğimizde birçok eklemenin ve düzeltmenin gerekli olduğunu görebiliriz. Bu konuda maddelerin teker teker incelenip tartışılması bir araştırma makalesinin hacmini fazlasıyla aşacaktır. Bu makalenin işlevi bu önemli ilkeyle ilgili fikir vermek, ilkenin anayasal karşılığıyla ilgili yol göstermek ile sınırlıdır. Yeni anayasa yapım sürecinde anayasanın nesiller arası adalet prensibine uygunluğuna ilişkin ayrıntılı bir rapor düzenlenerek anayasanın geneline bu felsefenin aktarılması anayasaya daha insancıl ve evrensel bir boyut katacaktır.

Sonuç

Nesiller arası adalet prensibi literatürde ve uluslararası metinlerde ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması açısından tartışılmıştır. Makalenin ilk bölümleri nesiller arasında ekonomik kaynakların adil bir şekilde paylaşımının nasıl olması gerektiği kaygısı etrafında şekillenen bu tartışmalara değinmiştir. Daha sonra genç ve gelecek nesillerin sadece ekonomik haklarının ve çevre hakkının değil sosyal ve kültürel haklarının, medeni ve siyasi haklarının da olduğu bahsinin hem akademik literatürde hem de uluslararası metinlerde mevcut olduğu belirtilmiştir.

Makale, nesiller arası adalet prensibini anayasa ekseninde incelediğinde şu hususları vurgulamıştır: Anayasa'nın başlangıç kısmının gelecek nesillere bir hak ve özerklik tanımadan, onlara mevcut anayasayı koruma yükümlülüğünü yüklemesi problemli görülmektedir. Ayrıca değiştirilemez maddeler içeren katı anayasalar yine gelecek nesillerin özerkliğini tanımadığı için nesiller arası adalet prensibi ile çatışabilir. Böyle bir çatışma olup olmadığının tespiti için değiştirilemez maddelerin içeriğine bakmak gerekir. Değiştirilemez maddeler gelecek nesillerin evrensel kabul edilebilecek insan haklarını temin etmek için var ise meşru kabul edilebilir. Genç ve gelecek nesillerin temsiline ilişkin yürürlükteki Anayasa'nın nesiller arası adalet prensibi ile uyumlu kabul edilebileceği tek nokta milletvekili seçilme yaşının düşük olmasıdır. Bunun dışında Anayasa'da genç ve gelecek nesillerin temsili konusunda bir düzenleme mevcut değildir. Son olarak, Anayasa'nın kalkınmaya ilişkin maddesi sürdürülebilirlik ilkesine atıfta bulunmayarak nesiller arası adalet prensibinin en temel kabul edilen ilkesi konusunda sessiz kalmıştır ve bu eksikliğin de bir özerklik sorunu oluşturduğu söylenebilir. Makalede öncelik verilen bu meseleler haricinde nesiller arası adalet prensibi açısından birçok anayasa maddesi incelenip eleştirilebilir. Makalenin kapsamını daraltmak adına ilgili diğer maddelere kısaca değinilmekle yetinilmiştir.

Öyleyse bu makale, anayasa ekseninde kaynak paylaşımının öncelikli mesele olmadığını vurgulayarak genç ve gelecek nesillere nasıl özerklik tanınabileceği, onların önceliklerinin hangi sınırlar içinde karşılanması gerektiği sorunlarının daha kapsamlı ele alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Makalenin temel argümanı, nesiller arası adalete uygun bir anayasanın gelecek nesillerin özerkliğini tanıyan ve çok haklı bir sebep olmaksızın bu özerkliği kısıtlamayan bir anayasa olduğudur.

Makalede açıklandığı üzere yürürlükteki Türkiye Cumhuriyeti Anayasası nesiller arası adalet prensibine uygun olmaya yönelik herhangi bir kaygı taşımamaktadır. Hâlbuki günümüzde nesiller arası adalet göz ardı edilemeyecek ciddiyette bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu ilkenin anayasa tartışmalarına dahil edilmemesinin tek sakıncası anayasanın dünyadan, içinde yaşadığımız çağdan kopuk olması değildir. Asıl sakıncası, anayasanın tarihin akışında sadece küçük bir gruba hitap ederek bu topraklarda yaşamış ve yaşayacak bütün yurttaşları eşit şekilde kucaklayamayacak olmasıdır. Nesiller arası adalet prensibinin gözetilmesi, anayasa gibi temel hukuki bir metnin tarihin akışında "sürdürülebilir" olmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

Anayurt, Ö. (2021). *Anayasa Hukuku: Genel Kısım: Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar*. Seçkin.

Beckerman, W. & Pasek, J. (2001). *Justice, Posterity, and the Environment*. Oxford University Press.

Bennett, R. W. (1999). Should Parents Be Given Extra Votes on Account of Their Children: Toward a Conversational Understanding of American Democracy. *New York University Law Review*, 94(2), 503-566.

Boyar, O. (2020). Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma. *İstanbul Hukuk Mecmuası,* 78(4), 1921-1957.

Demeny, P. (1986). Pronatalist Policies in Low-Fertility Countries: Patterns, Performance, and Prospects. *Population and Development Review*, 12, 335-358.

De-Shalit, A. (1995). *Why Posterity Matters Environmental Policies and Future Generations*, Routledge.

Dobson, A. (1996). Representative Democracy and the Environment, *Democracy and the Environment*, Editörler *W. Lafferty & J. Meadowcroft,* Edward Elgar, 124-139.

Ekeli, K. S. (2016). Electoral Design, Sub-Majority Rules, and Representation for Future Generations. *Institutions for Future Generations*, *Editörler I. González-Ricoy & A. Gosseries*, Oxford University Press, 214-227.

Frankfurt, H. (1987). "Equality as a Moral Ideal." *Ethics,* 98(1), 21-43.

Gosseries, A. (2005). The Egalitarian Case Against Brundtland's Sustainability. *GAIA*, 14(1), 40–46.

Gosseries, A. (2008). Constitutions and Future Generations. *The Good Society*, 17(2), 32-37.

Gosseries, A. (2008a). On Future Generations' Future Rights. *The Journal of Political Philosophy,* 16(4), 446-474.

Gosseries, A. (2008b). Theories of Intergenerational Justice: A Synopsis. *Surveys and Perspectives Integrating Environment and Society*, 1(1), 39–49.

Gosseries, A. (2011). *Sufficientarianism*. Routledge Encyclopedia of Philosophy Online. Routledge.

Gosseries, A. (2014). The Intergenerational Case for Constitutional Rigidity. *Ratio Juris*, 27(4), 528-539.

Gosseries, A. (2015). Environmetnal Degradation as Age Discrimination. *e-Pública*, 22(5), 25-39.

Government of India. https://legislative.gov.in/sites/default/files/COI.pdf [15.05.2022].

Göztepe, E. & Çelebi, A. (2012). *Demokratik Anayasa Görüşler ve Öneriler*. Metis Yayınları.

House of Lords (2019). Protecting and Representing Future Generations in Policymaking Debate on 20 June 2019, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2019-0076/LLN-2019-0076.pdf [15.05.2022].

Jefferson, T. (1789). Letter from Thomas Jefferson to James Madison. https://founders.archives.gov/documents/Madison/01-12-02-0248 [15.05.2022].

Kant, I. (1784). *Felsefe Yazıları, Aydınlanma Nedir*. Türkçesi: Nejat Bozkurt Seçilmiş Yazılar, 2015, Sentez Yayınları.

Kaya, R. (2019). Environmental Vulnerability, Age and the Promises of Antiage Discrimination Law. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 28(2), 162-174.

Kaya, R. (2020). European court of human rights on addressing environmental discrimination against collectivities. *The Lawyer Quarterly,* 9(4), 283-298.

Könczöl, M. (2018). How to Rejuvenate European Decision-Making?. *Central and Eastern European Legal Studies*, 2, 191-210.

Le Sénat de Belgique. https://www.senate.be/doc/const_fr.html [15.05.2022].

Meyer, L. & Gosseris, A. (2009). *Intergenerational Justice*. Oxford University Press.

MFA, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Temel Dış Politika Konuları, https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa ve https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa [15.05.2022].

Nouvellet, P. (2017). Age Matters in the UK's Brexit Referendum. *Significance*, 14(4), 30-33.

Özbey, M. (2016). Anayasa Başlangıç Metinlerinin Hukuki Değeri. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler -V, Editör M. Balcı*, 129-138.

Özbudun, E. (2002). *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin.

Özbudun, E. (2012). Anayasa Yapımında Yöntem Sorunları. *Anayasa Hukuku Dergisi*, 1(1), 109-144.

Parfit, D. (1984). *Reasons and Persons*. Oxford University Press.

Parijs, P. V. (1998). The Disfranchisement of The Elderly, and Other Attempts to Secure Intergenerational Justice. *Philosophy & Public affairs*, 27(4), 292-333.

Peterson, J. C., Smith, K. B., & Hibbing, J. R. (2020). Do People Really Become More Conservative as They Age?. *The Journal of Politics*, 82(2), 600-611.

Smart, J. J. C. & Williams, B. (1973). *Utilitarianism. For and Against*. Cambridge University Press.

Soergel, B., Kriegler, E., Bodirsky, B.L. et al. (2021). Combining Ambitious Climate Policies with Efforts to Eradicate Poverty. *Nat Commun,* 12, 2342.

Stockemer, D. & Sundström, A. (2018). Age Representation in Parliaments: Can Institutions Pave the Way for the Young?. *European Political Science Review*, 10(3), 467-490.

Şahin C. Ş. (2012). Nesiller Arası Adalete Faydacı Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 61, 749-772.

Tremmel, J. C. (2009). *A Theory of Intergenerational Justice*. Routledge.

Tremmel, J. (2019). Whose Constitution? Constitutional Self Determination and Generational Change. Ratio Juris, 32(1), 49-75.

UNESCO. https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/declaration-responsibilities-present-generations-towards-future-generations [15.05.2022].

Uran, P. (2015). Anayasaların Başlangıç Kısımları. *İstanbul Hukuk Mecmuası,* 73(1), 223-248.

US Embassy. https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf [15.05.2022].

Varol, O. O. (2014). Temporary Constitutions. *California Law Review,* 102(2), 409-464.

Vedel, G. (1993). Propositions pour une Révision de la Constitution: Rapport au Président de la République. https://www.vie-publique.fr/rapport/29582-propositions-pour-une-revision-de-la-constitution-rapport-au-president [15.05.2022].

Vincent, A. (2012). Ombudspersons for Future Generations: Bringing Intergenerational Justice into the Heart of Policymaking. *UN Chronicle*, 49(2), 66 – 68.

Wall, J. (2014). Why Children and Youth Should Have the Right to Vote: An Argument for Proxy-Claim Suffrage. *Children Youth and Environments*, 24(1), 108-123.

Weiss, E. B. (1992). In Fairness to Future Generations and Sustainable Development. *American University International Law Review*, 8(1), 19-26.

Whiteley P. & Clarke, H. D. (2016). Why Did Older Voters Choose Brexit? It's a Matter of Identity. *Conversation*. https://theconversation.com/why-did-older-voters-choose-brexit-its-a-matter-of-identity-61636 [15.05.2022].

Zwarthoed, D. (2016). Should Future Generations be Content with Plastic Trees and Singing Electronic Birds? *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 29(2), 219-236.